

LOZAN ANTLAŞMASI ÖNCESİ VE SONRASINDA SÜRYANİ EĞİTİM KURUMLARI

BEFORE LAUSANNE AGREEMENT AND AFTER, THE SITUATION OF SYRIAN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Dr. Talip ATALAY¹

ABSTRACT

At the Lausanne Conference, the Syrian Orthodox (Jacobites) didn't want to be a minority. After Lausanne Syrian educational institutions have not changed essentially. They have done their education in their churches and monasteries in the Ottoman Empire and Turkish Republic. In modern Turkey, their children have gone to state school since 1923. The Turkish Governments did not interfere their religious education in churches and monasteries before 1980's. They had some troubles after 1980's, and now, they want to be a minority and they want to establish their own schools.

Giriş

Avrupa Birliği'ne girme uğraşındaki Türkiye'de, azınlıkların, hak ve özgürlüklerine yönelik talepleri, birliğin giriş şartı olarak öne sürdüğü kriterler ekseninde tartışılmaktadır. Tartışmalar, Türkiye'deki azınlıkların hukuki statülerinin belirlendiği Lozan Antlaşması'nın ilgili maddeleri ve bu maddelerin Cumhuriyet tarihi boyunca nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı konularında yoğunlaşmaktadır.

Makalenin konusunu oluşturan Yakubi veya Kadim Süryanilerin² hukukî statüleri de bu bağlamda

¹ Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

² Süryani kavramı, bu kavramla kendilerini niteleyen bir birinden farklı grupların bulunmasından dolayı zaman zaman karışıklığa yol açmaktadır. Tarihi olarak Süryani olarak nitelenen iki büyük grup vardır. Bu iki grup Nasturiler de denilen Doğu Kilisesi'ne mensup Süryaniler ve Yakubi/Kadim olarak da nitelenen Süryani Batı Kilisesi'ne mensup Süryanilerdir. Nasturiler'den kopup, Katolik olan ve Roma'ya bağlanan Keldanilerden sonra, Yakubi/Kadimlerden kopup Süryani Katolik ve Süryani Protestan kiliselerini oluşturan gruplarla birlikte, Süryani ön adını kullanan farklı dini kimliğe sahip başka gruplar da oluşmuştur. Bugün ülkemizde bu grupların hemen hepsi, yoğunluklu olarak İstanbul'da olmak üzere varlıklarını sürdürmektedirler. Süryanilerin gruplar, inanç ve etnik kökenlerine ilişkin bkz. John Joseph, *The Modern Assyrians of The Middle East*, Brill, Leiden, Nederland, 2000, s. 1-65; Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi(I)*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996, s.15-16; Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1987; Erol Sever, *Asur Tarihi*, İstanbul, 1996, s.162; Yakup Bilge, *Süryaniler*, Anadolu'nun Solan Rengi, Yeryüzü Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1996, s.17-31.; Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, Chiviyazıları yay., İstanbul, 2003; 22-25.; Süryanilerin etnik kökenlerine

tartışmaya açılan konulardandır. Çünkü azınlık hakları kapsamında talep edilen düzenlemelerin, Türkiye'de azınlık olarak kabul edilen Yahudi, Ermeni ve Rumları kapsadığı, Hıristiyan olmalarına karşın Lozan Antlaşması'nda azınlık statüsü istemeyen³ Süryanilere ait vakıfların, bu kapsamda değerlendirilemeyeceği görüşü ileri sürülmektedir. Nitekim 2003 yılında başlayan uygulamaya kadar da Süryanilerin vakıfları azınlık vakıfları arasında sayılmamıştı⁴.

Son yıllarda, Süryanilerde gözlenen en önemli tavır değişikliği, kendilerinin de "Azınlıklar" kapsamına alınması ve Azınlık haklarından yararlanabilecekleri bir düzenlemenin yapılması konusundadır. Bu tavır değişikliğinde, özellikle 1982 yılında, cemaatin manastırlarda din eğitimi vermelerinden ötürü 'Hıristiyanı irtica' ile suçlanması ve eğitimden vazgeçmek zorunda kalarak, içe kapanmalarına neden olan gelişmelerin önemli etkisi oldu⁵. Avrupa Birliği görüşmeleri sürecinde de Süryanilerin, eğitim hakkı

ilişkin bakınız: Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, İstanbul, 1983,s.35-36., Cebrail Aydın, *Tarihte Süryaniler*, İstanbul, 1964, s. 15; Kadir ALBAYRAK, *Keldaniler ve Nasturiler*, 1. bas., Ankara: Vadi Yay., 1997; ANZERLİOĞLU, Yonca, *Nasturiler*, Ankara. Tamga Yay., 2000.

Makalede Süryani adı, makalenin konusunu oluşturan Yakubi/Kadim Süryaniler için kullanılacaktır.

³ Süryaniler hiçbir zaman azınlık haklarına sahip olmak istemediler mi, yoksa istememe yönünde bir tercihte bulunmalarına neden olan gelişmeler mi oldu, tartışılmaktadır. Ancak azınlık hakları istemeyerek Türklerle birlikte, Onların bir parçası olarak kalmayı tercih etmelerinde; Patrik III. İlyas Şakir'in kişisel niteliklerinden kaynaklanan nedenler yanında 1919 Paris Konferansı'na gönderdiği Metropolit ve kendisinden sonraki Patrik olacak olan Barsawm'in oradaki izlenimlerinin de göz önüne alınmasında fayda vardır. Paris Konferansı'nda Süryanilerin sorunlarını anlatan Barsawm, yaptığı konuşmayı ve Avrupalıların konuşmasına tepkilerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Orada halkımın başına gelen bin bir türlü felaketi tek tek açıkladım. Baskı ve zulmü ayrıntılı olarak anlattım. Özellikle de savaşta hunharca katledilen, açlıktan ve soğuktan telef olan ölümlerimizin resimlerini önlerinde sergilememe rağmen, konferansa katılan delegelerin hiç birinin gözyaşı akıtmadığını ve hatta delegelerin bize acımadıklarını görünce, orada taştan heykellere konuşma yaptığımı hissettim..." Barsawm'in bu tecrübesinin, Süryanilerin Avrupalılara güveninin sarsılmasında ve Osmanlı-Süryani, Ankara Hükümeti-Süryani ilişkilerinin geleceğinde belirleyici rol oynadığını düşünmek mümkündür. Bkz. Mor İğnatios I. Afrem Bet-Barşawmo, *Tur-Abdin Tarihi*, Nsibin, Södörtalye-İsveç, 1996, s.5.

⁴ Lozan Antlaşması'nda Azınlık mensuplarının kişilere getirilen haklardan Türkiye'deki gayrimüslimlerin hepsi yararlandırılmamaktadır. Azınlık haklarından ise; "başından beri yalnızca geleneksel üç "büyük" azınlık grubuna, yani, Ermeni, Musevi ve Rumlara uygulanmıştır ve bu tutum devam etmektedir."... Lozan'da gayrimüslimlerin yalnızca üç gruptan (Rum, Ermeni, Musevi) ibaret olduğu sanısı Türkiye'de o denli yaygındır ki, içlerinde tanınmış profesörler, tarihçiler ve üst düzey yargıçlar da bulunan çok sayıda insan, söz konusu kesimde "Rum, Ermeni ve Museviler"den söz edildiğini sanır, söyler ve yazar." Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, Tesev Yayınları*, 2004, İstanbul, s.54.

⁵ Rahime Sezgin / Murat Uçar "Süryaniler... Azınlık mı, değil mi?" Aksiyon, sayı 378. 15.06.2003.

ve okul açmalarına izin verilmesi yönündeki istekleri, resmi-gayri resmi çeşitli platformlarda, farklı kesimlerce dile getirile geldi⁶.

Çoğulculuk ve bir arada yaşama perspektifi oluşturmayı hedefleyen görüşlerin proje ve programlarla Din Eğitimi Bilimi alanında yapılan akademik çalışmalarında gittikçe daha fazla yer bulduğu görülmektedir. Daha çok Müslüman toplum içinde farklı bir temsil iddiasındaki Aleviler ve diğerlerinin eğitim hakkı ve bu hakkın öğretimde nasıl kullanılacağı konusunda çeşitli tartışmalar ve akademik çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'deki Gayrimüslimler arasında hukuki statülerinin farklılığından dolayı, ayrı bir değerlendirmeye tabii tutulması gereken, Süryani din eğitimi konusunun da Din Eğitimi Bilimi kapsamında ele alınması, akademik niteliğinin yanında, ülkemizin olgusal bir gerçeği olması ve konunun tarihi temellerine inilerek ele alınmamış olması açısından da önemlidir.

Süryanilerin eğitim-öğretim taleplerinin daha iyi anlaşılabilir ve sağlıklı değerlendirilebilmesi, konunun tarihi gelişim sürecinin bilinmesine bağlıdır. Bu nedenle makalede; Lozan Antlaşması öncesi ve sonrasında Süryani eğitiminin kurumsal yapısı ve bu yapıda meydana gelen değişimler ele alınmak suretiyle konuya ilişkin tarihi bir alt yapı oluşturarak; tartışmalara sağlıklı bir zemin hazırlanması hedeflenmektedir.

Ayrıca Süryanilerin Lozan Antlaşması öncesinde ve sonrasında sahip oldukları eğitim-öğretim kurumları ve iki dönemde gözlenen kurumsal değişimler dışında, Osmanlı Devlet sistemi içindeki temsilleri ve Lozan Antlaşması'nda sergiledikleri tutuma da konu bütünlüğü içinde değinilecektir.

Cumhuriyet Öncesi Süryaniler ve Süryani Eğitim Kurumları

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra, Osmanlı tebası olan bütün Hıristiyanları, Ermeni ve Rum Kiliseleri aracılığıyla temsil edilen milletler olarak sınıflandıran "Millet" sistemini uygulamıştır. Bu sistem içinde, Süryaniler Ermenilerin "keniselerine tabi hem-milletleri" olarak kabul edilmişlerdir⁷. Süryanilerin 19. yüzyılın sonuna

⁶ Süryani Kadim Cemaati "İlköğretim, ortaokul ve lise düzeyinde Süryani okullarının" açılması talebini de içeren "dil, eğitim ve yayın haklarını" kapsayan yedi maddelik bir raporu Cumhurbaşkanı ve Başbakan'a sundular. Süryaniler ve eğitim taleplerine ilişkin bkz.

<http://www.radikal.com.tr/2000/08/26/turkiye/sur.shtml>

<http://www.nihateri.org/html/konus3.htm> 03.10.2004.

<http://www.tercumangazete.com/hoku.aspx?vid=4043> 08.11.2004.

<http://www.suryaniler.com/msgcontent.asp?ID=6274&GroupID=1> 12.11.2004.

<http://www.suryaniler.com/okur9.asp> 01.05.2005

⁷ Süryanilerle ilgili bilinen ilk kayıt Yavuz Sultan Selim'in Kudüs Ermeni Patrikliği'ne verdiği fermanında geçmektedir. Bkz.Ercan Yavuz, Kudüs Ermeni Patrikhanesi, Türk Tarih Kurumu Ankara, 1988, s.33-34.

kadar, Osmanlı hükümetleri nezdinde, Ermenilerden ayrı, bağımsız bir kilise olmak için çeşitli başvuruları olmuştur. Kesin tarih tespit edilememekle birlikte, Osmanlı Salnamelerinde, Süryani Kadim Patrikliği'nin ancak 1890'lı yıllardan sonraki kayıtlarda, Ermeni Patrikhanesi defterinden ayrı olarak zikredildiği izlenebilmektedir. 1895 ve sonrasında ait belgelerden patriklere verilen fermanlarda ise; Süryani Kadim Patrikliği'nin Deyruzaferan merkezli Osmanlı Süryani Kadim Kilisesi olarak, Babıali'ye karşı kendi cemaatinden sorumlu, bağımsız Patriklik haline geldiği görülmektedir⁸.

Süryaniler, İslam medeniyetine de önemli katkıları olmuş, köklü bir okul geleneğine sahiptirler⁹. Osmanlı döneminde uygulanan geleneksel Süryani Eğitimi, Süryani Ortodoks inancına dayalı Hıristiyanlık'ı esas alan dini bir karakter taşır. Eğitim-öğretim mekanları da kilise ve manastırların bünyesinde yer alır. Bundan dolayıdır ki; "Süryani Ortodoks manastırları, Süryani Ortodoks kültürünü yaşatmaya çalışan kaleler gibidir. Kiliseler de manastırlar gibi pek çok farklı işlevi barındırır¹⁰. Şehir merkezi ve köylerdeki kiliseler, yalnızca ibadet mekanından oluşan yapılar değildir. Bunlar, avlu etrafında toplanan çeşitli işlevlere hizmet eden mekanların birlikteliğinden oluşmuş yapı gruplarıdır. Bu yapı gruplarını, misafir odaları, komisyon odası (duadan sonra cemaatin toplandığı odadır, divanhane), medrese, papaz veya kiliseden sorumlu kişi ve ailesinin evi gibi mekanlar oluşturur. Manastırlar, kiliselerden büyük yapı gruplarıdır ve dini eğitimin merkezleridir. Manastırlarda yer alan mekanlar ise kiliselerdeki gibi misafir odaları, komisyon odası, medrese, kiliselerden farklı olarak bir yerine üç kilise, vaftiz-hane,

Zaman zaman Rum Patrikliği Süryanilerin kendilerine bağlanmasını istemişler ve bu yönde fermanlar da almışlar, ancak pratikte uygulama imkanı bulamamışlardır. Geniş bilgi için bkz. S.Aydın, K. Emiroğlu, Oktay Özel, Süha Ünsal, Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet, Tarih Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.294-295.

⁸ Her ne kadar Akyüz Osmanlı Devleti'nin 1847 yılında Süryani Kadim Patrikliği'nin bağımsızlığını kabul ettiğini ve bu nedenle 1950 yılında yeni Patrikhane yapımına başladığını yazıyorsa da, bu ayrımın Osmanlı Salnameleri'ne 1890'dan sonra yansdığı görülmektedir. Bkz. P. Gabriel Akyüz, Deyruzaferan Manastırı'nın Tarihi, 1998, s. 59.

Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)", Süryaniler ve Süryanilik, Hz. Ahmet Taşgün ve diğerleri, cilt.1, Kadim Yayınları, Ankara, 2005 (yayınlanacak); 1313 (1895) tarihli Patrik Abdul Mesih'e verilmiş ferman suretinde Ermeni milletine tabi ya da Ermeni Patrikliğine dahil lafızlarının geçmediğine dair ferman ve diğer ilgili fermanlar için bkz. P. Gabriyel Akyüz, Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi, Mardin, 2002, Belge. 18, s. 26, Belge. 3, s. 11, Belge. 34, s. 42-43.

⁹ Bu konuda bkz. Vikont Filip de Tërazi, Doğu ve Batı Süryanileri'nin Altın Çağı, çev. Murat Kara, Nsibin Yayınevi, 1994, s.12, 13; P. Gabriel Akyüz, Nusaybin'deki Mor Yakup Kilisesi ve Nusaybin Okulu-M.S. 325, 1998, s.21-23; <http://www.filozof.tripod.com/skadam2.html> 08.11.2004.

¹⁰Elif Keser, Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi, Tarih Vakfı Yayınları, 2002, İstanbul, s.8.

anıt mezar, öğrenci odaları, mutfak ve yemekhanedir"¹¹.

Tanzimat sonrasında ve Osmanlının son yıllarında Süryani eğitim kurumlarının tamamına yakını, medreselerden oluşmaktaydı. Bu medreseler genellikle İbtidailer veya o düzeyde öğretim gerçekleştiren okullardı. Ancak manastırlarda ruhanilerin yetiştirilmesini hedefleyen, yüksek din öğretimi programlarının uygulandığı okullar da vardı., Manastır ve kilise tarihleri ve ruhanilerin hayatlarına ilişkin kaynaklardan, köy medreselerinde Süryanice dil eğitimi başta olmak üzere, temel İncil ve Litürji bilgileri kazandırıldığı anlaşılmaktadır¹². Nitekim, Naum Faik'in okuduğu dönemde -1870'li yıllar ve sonrası- babaların çocuğunu ya kilise okuluna ya da köy okullarına gönderirdi. Bu okullarda Süryanice, Arapça ve Türkçe okuma yazmanın yanında az da olsa sarf, nahiv ve matematik öğretilirdi. Zaruri bilgiler dışında bir şey öğretilmezdi¹³.

Dolabani ve Günel'in kitaplarında geçen ruhbanların özgeçmişlerinde, örneğin 1848, 1890 ve 1888 doğumlu üç ruhbanın köy medreseleri, Deyruzzafaran ve Deyrulumur Manastırlarında ilk ve ileri düzeyde dini öğrenim gördükleri ifade edilmektedir¹⁴. Ayrıca Dolabani, Rahip Şabo Güneş'in (1888-*) Midyat Deyrulumur Manastırında bir Ruhani Koleji'nin tedviri için Midyat Turabdin cemaati tarafından Patrik I. Afram'dan istendiğini ve oraya tayin edildiğini kaydeder¹⁵. Bu kayıttan Deyrulumur'da Osmanlı'nın son yıllarında yüksek din öğrenimi yapılan bir okulun da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Süryanilerin eğitimde yeni arayışlara girmesinde Tanzimat sonrası gerçekleşen değişimlerin¹⁶ etkisi

¹¹ Elif Keser, Tur Abdin'deki Süryani Ortodoks Dini Mimarisi, Süryaniler ve Süryanilik, Hz. Ahmet Taşğın ve diğerleri, cilt.I, Kadim Yayınları, Ankara, 2005 (yayınlanacak)

¹² Günümüzde Süryani Kadim Kiliselerinde gerçekleştirilen eğitimin içeriği de benzer niteliktedir. Konu henüz yayınlanmamış olan, başka bir makalemizde ele alınmıştır.

¹³ "Naum Faik (1868 Diyarbakır-1930- ABD), Süryanilerin yetiştirdiği önemli gazeteci, edebiyatçı ve Asuri milliyetçilerindendir." Murat Fuat Çıkkı (1936), Naum Faik Ve Süryani Rönesansı (1868 Diyarbakır/ 1930 New York), Baskıya Hazırlayan: Mehmet Şimşek, Belge Yayınları, İstanbul, 2004, s. 50.

¹⁴ Bkz. Hori episkopos Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, Oya Matbaası, İstanbul, 1970, s.300 ; Hanna Dolabani, Deyr-el-Umur Tarihi, çev. Midyatlı Papaz Cebrail Aydın, Mardin Matbaası, 1961, s.70-71.

¹⁵ Dolabani, age, s.71.

¹⁶ Tanzimat sonrasında 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin "Her mahalle ve karyede ve icabına göre bir iki mahalle veyahut bir iki karyede la-akal birer sıbyan mektebi bulunacak ve muhtelit olan karye ve mahallelerde İslam mektebi başka ve etfal-i gayr-i müslime mektebi başka olacaktır" diyen 3. maddesi ile Rüştiye konusundaki 18. ve 27. maddeler ve İdadi açılmasına ilişkin 33. maddeler uyarınca Süryanilerde okullaşma, en azından okullarını resmi standarda uydurma çabası görülmekte, ancak çabanın daha çok ilkokul seviyesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi için bkz. Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafi, Maarif-i Umumiye

olmakla birlikte daha çok; misyoner faaliyetleri ve Süryani nüfusunun bulunduğu yerleşim birimlerinde açılan misyoner okullarının oluşturduğu rekabet ortamının etkili olmuştur. Katolik misyonerlerle başlayan ve Süryanileri de kapsayan¹⁷ Hıristiyanlara yönelik misyon faaliyetleri, Harput, Diyarbakır, Mardin, Antep, Musul gibi Süryanilerin yoğun bulunduğu bir çok yerleşim biriminde, değişik Hıristiyan mezheplerinin irili ufaklı çok sayıda okul açmasıyla sonuçlanmıştır¹⁸. Bu durum Süryani Kadim Patriklik'in misyonerlerin açtığı modern okulların benzeri kurumlar oluşturmak üzere benzeri okullar açma yönünde arayışlara zorlamıştır¹⁹.

Aydın ve arkadaşlarının Cuinet'ten aktardıklarına göre; 1890 yılında, Mardin sancağında Yakubi Süryanilere ait ilkokul düzeyinde 18, Rüşdiye düzeyinde ise bir okul vardır²⁰. 1897 yılı İstatistik-i Umumiye İdaresi kayıtlarına göre ise Süryanilere ait 49 İbtidaiye (İlkokul), 5 Rüşdiye (Ortaokul), 1 İdadiye (Lise) bulunmaktadır²¹.

Tanzimat sonrasında, Süryaniler'in İbtidai'nin üstünde eğitim veren üç okuluna dair istatistik verilerini aşan bilgilere ulaşılmaktadır. Bunlardan en eskisi ve aynı zamanda en uzun ömürlüsü, Kırklar Kilisesi'nde bulunan okuldur. Kilise İncil'inin tarihçesinde, okulun, 1799 yılında açıldığı kaydedilmekte, 1825, 1899 yıllarına ait kayıtlarda da okuldan bahsedil-

Nezaretî Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, haz. M.Ergün, T. Duman, S. Arıbaş, H.H. Dilaver, MEB Yayınları, 2002, Ankara, s. 404 ve devamı.

¹⁷ Süryani Kadimlerden ayrılan Katoliklerle yaşanan problemlere dair bir çok sorun mahkemelere yansımıştır. Bu konudaki belgeler için bkz. Akyüz, Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi, 23, 24, 25, 76, 90 numaralı belgeler.

¹⁸ 1897 tarihli Osmanlı istatistik kayıtlarına göre, Süryanilerin 49 İbtidai, 5 Rüşdiye ve 1 İdadilerine karşılık, Ermeni Katoliklerin 49 İbtidai, 20 Rüşdiye, 2 idadileri, Ermeni Protestanların 185 İbtidaiye, 9 Rüşdiye, 4 İdadiye'leri vardır. Bu gruplar misyoner faaliyetleri sonucunda oluşmuşlar, Süryani nüfusla iç içedirler.bkz. Bilal Eryılmaz; Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, Risale Yayınları, II. Baskı, İstanbul, 1996.s.187.

Süryanilerin yoğun yaşadığı Doğu Türkiye Misyonu'nda 1898 yılına gelindiğinde sadece ABC un açtığı ilkokul sayısı 114, kız-erkek ortaokul lise düzeyinde okul sayısı 13, bir İlahiyat ve bir de Koleje toplam 129 okuldur. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika, İmge Yayınları, III. Baskı, Ankara, 2000, s.127.

¹⁹ Patrik IV. Petrus 1876 yılında İngiltere'ye gitmiş, Kraliçe ile görüşmüş ve eğitim kurumlarının oluşturulması ve islahı için yardım istemiştir. Bunun sonucunda İngiltere'de "Syrian Patriarchate Education Society" adıyla bir dernek kurulmuştur. Bu dernek Süryanilere okul açma ve program oluşturmada yardımcı olmak üzere Oswald H. Pary adlı bir uzmanı Mardin'e göndermiştir. Bkz. Oswald H. Pary, Six Month in a Syrian Monastery, Londra: Horace Cox. s. 60-61.

²⁰ Aydın ve diğerleri, age, s.230. Rüşdiye düzeyindeki okul, o yıllarda açık olduğu bilinen Kırklar Kilisesi okulu olmalıdır.

²¹ Eryılmaz, age, s.178. Kayıtlarda ayrıca aynı tabloda Süryanilerden ayrı olarak Yakubiler adıyla zikredilen gruba ait 5 İbtidaiye kaydı düşülmüştür. Yakubiler olarak nitelenen Süryani Kadimlerdir. İsimlendirmede bir karışık olmalıdır.

mektedir. Bu okul, savaş sonrasında, 1919 yılında, kısa bir süre Kırklar Kilisesi'nden, yine şehrin içinde bulunan Mor Mihayel Kilisesi'ne taşınmıştır²².

Halen Kırklar Kilisesi'nde sergilenmekte olan okula ait diplomanın başlığında Osmanlıca "Süryani Kadim Patrikhanesi Maketep Resmîya Hususiya" kaydı, bu ibarenin tam altında da Süryanice "Süryani Eğitimi" ibaresi bulunmaktadır. Bir altta da Osmanlıca "Daru'l-Talim el-Süryani Şehadetnamesi" ibaresi yer almaktadır.

Diplomada şu derslerin kaydı vardır:

Coğrafya, Hesap, Cebir, Usul defteri, Mühendislik, Eşyaların İlimi, Tabii Hikmet ve Kimya, Sağlığın Korunması, Medeni ve Ahlakî Bilgiler, Resim ve Güzel Yazma, Beden Eğitimi, Yabancı Dil, Tarih, Din Bilgisi, Makamlar, Süryanice Dilbilgisi, Süryanice Okuma ve İmla, Osmanlıca Dilbilgisi, Osmanlıca Okuma ve İmla, Arapça Dilbilgisi, Arapça Okuma ve İmla²³.

Mardin-Deyruzaferan Manastırı'nda, Metropolit Behnam Semerci tarafından, 1905 yılında açılan, 1913 yılında bir süre kapanıp, aynı yıl yeniden açıldığı kaydedilen bir okul daha vardır. Yüksek eğitim-öğretim yaptırılan okulun amaçları arasında öğrencileri ruhbanlık sınıfı için hazırlamak ve yönlendirmek, Süryani okullarına öğretmen yetiştirmek de bulunmaktadır. Süryanice, Arapça, Türkçe, Farsça ve İngilizce öğretilmekte olan okulun programında "Hristiyanlığın temelini oluşturan Mesihsel eğitimi" içeren Dini Bilgiler dersinin yanında; Matematik, Coğrafya, Tarih, Hatiplik, Öğretmenliğin Kaideleri, Öğretilen Dillerde Alfabe Hattatlığı, Güzel Yazı Yazma, kilise makamları, org, Süryani müziği, ilahî ve şarkıların öğretildiği Müzik Dersi yer almaktaydı²⁴.

Mardin'de açılan bu okullar dışında, 1879'da Diyarbakır'da kurulan, amacı Süryani çocuklarının daha iyi eğitim almalarını sağlayacak modern okullar açmak olan "Kadim Süryani Kardeşler Derneği'nin; Süryanice, Arapça, Türkçe, Farsça ve Fransızca bilen Profesör Hanna Sırrı Çıkkı-i Amidi'nin idaresinde, 1881 yılında, Meryem Ana Kilisesi bahçesinde öğretime başlayan bir okul ile ilgili de bilgiler bulunmaktadır. Süryaniler dışında, Ermeni, Keldani ve Katolik cemaatlerinden öğrencilerin de rağbet ettiği okula gelen öğrenciler; Diyarbakır merkez dışında, Kırtebil, Karabaş, Ka'bi gibi köylerden. Okul, sıralı ve oturma yerleri bulunan sınıflarda öğretim yapılan ilk okuldu. Okulda, Süryanice, Arapça, Türkçe, Fransızca'nın yanında; Tabiat Bilimleri, Matematik, Hristiyan Teolojisi ve Kilise Musikisi dersleri veriliyordu. 8 yıl açık kalan okul, ekonomik nedenlerle kapandı²⁵.

²² P. Gabriel Akyüz, Mardin İlinin Merkezinde ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, 1998, s.41, 63,64.

²³ Akyüz, age, s.64, 65.

²⁴ P. Gabriel Akyüz, Deyruzaferan Kilisesi Tarihi, 1998;44-47.

²⁵ Maarif-i Umumiye Salnamesi 1316, sf. 1052-1053; Çıkkı, age, s. 52; M. Şimşek, M. Ali Abakay, Cumhuriyet

Naum Faik ve Dolabani başta olmak üzere; hayatları bilinen, kayda geçmiş Süryani önderlerinin Diyarbakır, Adana, Urfa, Adıyaman, Halep, Musul, Kudüs gibi çeşitli illerde Süryani okulları açtıkları, öğretmenlik yaptıkları bilinmektedir²⁶. Hayat hikayelerinde bahsi geçen okulların hemen hepsinin İbtidaiye düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

Lozan öncesinde Süryanilerin özellikle misyoner faaliyetlerinin etkisi ve Tanzimat'tan sonra başlayan modernleşme süreci içinde, modern okullar açma ve kurumsallaşma arayışları gözlenmektedir. Ancak ulaşılan kaynaklar, Süryanilerin okullarda başarılı olamadıklarını göstermektedir. Sayısal olarak İbtidailer dışında belirli bir rakama ulaşamayan Süryaniler, kilise ve manastırlar dışında okullaşma çabalarını tamamlayamamış, açtıkları okulları da yaşatmakta ve geliştirmekte ilerleme kaydedememişlerdir. Bu konudaki arayışlar ve kurumsallaşma çabaları tamamlanmadan Osmanlı Devleti'ni bitiren olağanüstü gelişmeler ve savaş başlamıştır.

20. yüzyılın başında yaşanan savaş ortamı, kontrol edilemeyen bölgeler ve anarşiye kurban gitmiş, güvensiz ortamlar üretmiştir. Süryanilerin de içinde bulunduğu çeşitli grupları derinden etkileyen bu gelişmeler, toplumun önceliklerini değiştirmiş, eğitim alanında başlatılan çabalar kesintiye uğramıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmeler kilise ve manastırlarla birlikte, buralarda gerçekleştirilen Süryani eğitimini de olumsuz etkilemiştir. Öyle ki; yaşanan savaş ortamındaki anarşiden dolayı tehdit altında kalan Deyruzaferan Manastırı; 1915 yılında, ancak devlet tarafından gönderilen özel bir askeri birlik tarafından korunabilmiştir²⁷.

Lozan Antlaşması ve Süryaniler

Yakubi/Kadim Süryani Patrikliği, Patrik III. İlyas'ın şahsında, I. Cihan Harbi ve sonrasında Osmanlı idaresi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadro ile, diğer Süryani ve Hristiyan grupların aksine, oldukça yakın ilişki içinde olmuştur²⁸. Patriklik harp sonrası işgal döneminde, Patriklik merkezinin bulunduğu Mardin ve çevresinde Osmanlı yönetiminin devamını destekler mahiyette tavır almıştır²⁹.

Öncesi ve Sonrası Diyarbakır'da Eğitim, Söz Ofset, 1998, s. 40.

²⁶ Bkz. Talip Atalay, "Yuhanna Dolabani", Hz. Ahmet Taşgün ve diğerleri, age, cilt.4.(yayınlanacak), Çıkkı, age, 22,23,24.

²⁷ Horiepiskopos Gabriel Aydın, Deyru'zafaran, Bar Hebraeus Verlag, Hollanda, 1984, s. 35.

²⁸*Kadim Süryaniler dışındaki gruplar, özellikle misyonerler aracılığıyla batılı ülkelerle dini ve siyasi destek bağlamında çeşitli ilişkilere girmişlerdir. Bu gruplardan en dikkat çekici olanları Nasturilerdir. İngiliz ve Amerikan misyonerleriyle yakın ilişkisi bulunan, Rusya ile de siyasi anlamda bağlantı kuran Nasturilerin silahlı kalkışması, Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra İngilizlerin desteğiyle 1924 yılındaki son isyanlarından sonra bölgedeki varlıklarını tamamen kaybetmelerıyla sonlanmıştır.

²⁹ Süryanilerin de yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İngilizlere bağlı bir oluşum için çalışan Binbaşı Noel yeni oluşum için destek bulmak ve şehrin yönetiminin savaşız İngilizlere geçmesi amacıyla birkaç defa Mardin'e

Özellikle Patrik III. İlyas, M. Kemal Atatürk'ün şahsında Milli Mücadele'ye de son derece olumlu, dahası destek içeren bir yaklaşım izlemiştir³⁰. Lozan görüşmelerinin yapıldığı günlerde Ankara'yı ziyaret eden İlyas Şakir, Lozan görüşmelerinde azınlıklar ve Musul sorunu konularında da yeni Türkiye hükümetinin görüşüne destek vermiş, tercihini Müslüman-Türklerle birlikte, aynı hukuki statüde ve milletin bir parçası olarak yaşamak yönünde kullanmış, Süryani Kadim Cemaati olarak Lozan'da azınlık statüsü istemediklerini açıklayarak, katılımcı ülkelerin Türkiye'deki Hıristiyanların Avrupa'nın vesayeti altında yaşamak istedikleri yönündeki tezlerinin çürütülmesini sağlamıştır³¹.

Ankara'da bulunduğu sırada Gelibolu Milletvekili ve İleri Gazetesi Başyazarı Celal Nuri Bey ile yaptığı görüşmede, azınlıklara ayrı hak verilmesi konusunda batılı devletlerin çalışmaları ve azınlık hakları konusundaki güncel sorulara; "Azınlık hukuku meselesi, bu dakikaya kadar mümessili bulunduğum cemaatin ne akıl ve ne de hayaline gelmiştir, ne de gelmesi ihtimali vardır. Biz, bunu olanca kuvvetimizle protesto ederiz. Ben cemaatim namına ne böyle haklar talebinde bulundum, ne de bulunacağım. Süryaniler, Misak-ı Milli hudutları içinde yaşayan milletin bir azınlığıdır. Biricik arzuları ise, iyi günler-

gelmiştir. İlk gelişinde Süryani Patrikliğiyle görüşmüş, ikinci gelişinde Süryani Patriği III. İlyas'ın Mardin'de Osmanlı egemenliğinin devamı için müraacatta bulunmak üzere; İstanbul'dan gelen Fehim Efendi ile birlikte, İstanbul'a doğru yola çıktıklarını, bunların Halep'te durdurulmalarını ister. Aydın ve diğerleri, age, s.350.

- III. İlyas Şakir 1919 yılında Padişah Vahdetin'den Türkiye topraklarında yaşayan Süryani Kadim cemaatinin hayatlarının teminatı için bir emir almış ve emrin uygulanması için Süryanilerin bulunduğu illeri gezmiştir. Ardından İstanbul'da Padişah Vahdetin'i ziyaret etmiş, kendisine Padişah tarafından nişan verilmiştir. Metropolit Barsawm'ı da Paris Konferansı'na gönderdi. Bkz. Aziz Günel, age, s.187-188.

- Türk Süryani Kadim Cemaati Yönetim Kurulu adına Süryanilerin de konu edildiği bir yazı dizisine Ferit Özcan'ın düzeltme amaçlı açıklamasında " Patriğin; 8 Şubat 1919 günü İstanbul'a gelen müstevli kuvvetler komutanlarından Fransız generali Franchet d'Esperey'in azınlık ruhani reislerini davet ederek isteklerini sorduğunda, ayağa kalkarak; "Beş yüz yıldan fazla oluyor ki Türk yurttaşlarımızla beraber kardeşçe yaşadık. Türklerin nimetleri kanımızın her zerresinde dolaşmaktadır. Biz Türklerden ne isteyebiliriz? Türklerin kaderi bizim de kaderimizdir.", diyerek hazır bulunanların hayretli bakışlar arasında toplantıyı terk etmiştir.(Mardin eski belediye başkanı ve milletvekili Dr. Aziz Uras Bey'in notlarından)" anekdotu yer anlatılmaktadır. Milliyet, 19 Kasım, 1977.

- Patrik III. İlyas Şakir 1920 yılında TBMM'nin açılışında Ankara garında Atatürk'ü karşılayanlar arasındadır. Aydın, age, 43.

³⁰ Ferit Özcan tarafından yapılan açıklamada, Patriğin Süryani cemaatinin Milli Mücadele'yi desteklemesi hakkında emir verdiği, bu emir doğrultusunda Milli Mücadele'ye katılan Süryani Kadim erkeklerinin aileleri tarafından askere çamaşır ve giysi dikilmesi için Diyarbakır'da bir kilisede dikimevi açıldığı ve 70-75 kişilik bir Süryani kadın grubunun da dikiş yaparak katkısı bulunduğu anlatılmaktadır. Bkz. Milliyet, 19 Kasım, 1977.

³¹ İleri(İstanbul), 12.01.1923, Aydın ve diğerleri, age, s. 364.

de de, fena günlerde de birlikte bulunmaktır. Ebediyen bu toplulukla yaşamak istiyoruz. Ne milletim ne de ben asla ve katiyen azınlık hukuku diye Avrupa'nın icat ettiği imtiyazları ne iddia ettik, ne ederiz. Ne de ebediyen edeceğiz. Bu fuzuli talepte bulunanları protesto ederiz. Biz kendimizi azınlık saymayız. Çoğunluk, daha doğrusu genellikle olan Türklerin hukukunu isteriz. Bu hukuka zaten sahibiz ve Türklerin bütün görevi ve yükümlülükleriyle yükümlüyüz. Biz, gönülden ve şüphesiz bu memleketin evladıyız. Biz, Türklerin küçük kardeşiyiz. Bu memleketin her türlü menfaatlerine ve nimetlerine iştirak ettiğimizden, onun uğrunda her fedakarlığa minnetle hazırız."³² sözleriyle cevap vermiş, kendilerini özellikle Nesturilerden kesin bir dille ayırmıştır.

Onların bu tutumu sonucunda, azınlıklar konusuna ilişkin Lozan görüşmelerinde Kadim Süryaniler gündeme gelmemiştir. Patrik III. İlyas 23.Nisan.1923 TBMM açılışına katılıp, Mustafa Kemal ile de görüşerek desteğini yinelemiştir³³. Atatürk, Patrik'in, Milli Mücadele ve Lozan görüşmelerindeki tavrını "Süryani Patriği III. İlyas'ın Milli Mücadele yıllarında müstevlilere karşı, bu yurdun evladı olarak takındığı mücadeleci tavır, Milli Mücadele kahramanlarından olduğunu göstermiştir" sözleriyle takdirini ifade etmiştir³⁴.

Cumhuriyetin Kurulması Sonrasında Süryani Eğitim Kurumları

Süryanilerin Cumhuriyet'in ilanından sonra vatandaşlık hakları, batılılaşma ve sekülerleşme yönündeki temayüllere açık destek verdikleri görülmektedir. Nitekim Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen devrimlere uyma konusunda son derece duyarlı davranmışlardır. Mardin'de, dini kisveyle dolaşılması kararını, ilk defa sokağa sivil kıyafetle çıkarak uygulayan din adamı, Süryani Patrik Vekili Abdülhad olmuştur. Yine Latin Alfabesi'ne geçildiği tarihte, Hindistan seyahatinde bulunan Patrik III. İlyas Şakir, Süryanilerin bütün yazışmalarını yeni harflerle yapmalarını isteyen bir telgraf çekmiştir³⁵. Hatta Süryaniler kilise litürjisine Türkçe'yi sokmuşlar, ayinde okunan ilahi ve duaların bir kısmını Türkçeleştirmişlerdir³⁶.

Kilise ve manastırlardaki medreseler dışında, Süryanilere ait eğitim kurumlarından Cumhuriyet sonrasına taşınan yegane okul Mardin Kırklar Kilisesi Okulu'dur. Cumhuriyet yönetimi azınlık sayıl-

³² Yeni Gün Gazetesi (Ankara), 5 Şubat 1923; İleri(İstanbul), 09.02.1923.

³³ Günel, age, 188.

³⁴ Mardin İl Yıllığı, 1967. sayfa: 87.

³⁵ Midhat Sertoğlu, Süryani Türklerinin Siyasi ve İhtimai Tarihi, Baha Matbaası, İstanbul, 1974, 81- 82.

³⁶ Günel bu durumu; "Süryanilerin Dini kitaplarını ve kilise namaz, Dua ve Ayinlerini Süryanice ve Türkçe yaptıkları meydandadır....Süryani Kadim Cemaati, korkudan değil, ancak içten gelen sevgiden, devlet kanunlarına harfiyen riayet eder ve etmek de lazımdır." sözleriyle ifade eder. Günel, age, s.59-60. Bugün de ayinde okunan bazı dua ve ilahiler Türkçe'dir.

mamalarına karşın; Süryani okuluna müdahale etmemiş, okulu Tevhid-i Tedrisat kapsamında değerlendirilmemiştir. Okulun kapatılması yönündeki talepler de Süryani yetkililerden gelmiştir. 1923-1929 yılları arasında Metropolitik yapan ve aynı zamanda okulun idareciliğini yürüten Mor İvermiş Hanna Gandor, okulun kapatılması için önce Diyarbakır Milli Eğitim Müdürlüğü'ne³⁷ dilekçeyle başvurmuştur. Müdürün, "Dilekçenizi alıyorum, fakat resmîyete geçirmeyeceğim. Çünkü ilerde pişman olabilirsiniz." Sözleriyle talebinin değerlendirmeye alınmaması üzerine, Gandor, bu defa Mardin'de girişimlerde bulunmuştur. Mardin'deki resmi makamlar da olumlu karşılık vermeyince, Gandor, doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı'na kapatma isteğini içeren bir yazıyla başvurmuş ve okul 1928 yılında kapatılmıştır³⁸.

Okulun kapatılmasında ve okulun kapatılmasının cemaatten tepki almamasının nedenlerini, kilise ve manastırlar dışında, seküler nitelikli eğitim-öğretim yapılan okula ihtiyacın azalmasına neden olan değişimlerde aramak yerinde olur.

Bu değişimlerden ilkinin Süryanilerin Osmanlı döneminde modern okul açma girişiminde bulunmalarının nedeni olarak görülebilecek etkenlerden biri misyoner faaliyetleri ve açtıkları okulların Cumhuriyet sonrasına taşınmamasıdır. Misyonerlerin okullarıyla birlikte ülkeyi terk etmeleri Süryani Kadim Cemaati'nin varlığını tehdit eden ciddi bir tehlikenin de ortadan kalkmış olması demektir. Misyonerlerden geriye, Süryanilerden kopan Katolik ve Protestanlar kalmıştı. Fakat bunlar, hem nüfusa oranları bakımından, hem de devletle geliştirilen iyi ilişki nedeniyle kendilerinden çok daha güçlü olan Süryani Kadimleri tehdit edebilecek durumda değillerdi. Zaten bunların çoğu, misyonerler aracılığıyla kurdukları ilişkiler sonucunda, savaş sonrası çeşitli batılı ülkelere göç ettiler³⁹.

Okulun kapatılması ve uzun yıllar okul talebinde bulunulmamasında, Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında ülkede uygulanan laik eğitimin de etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Bu süreçte uygulanan eğitimin, devletin o yıllarda din ile olan sorunlu ilişkisinin bir sonucu olarak, dini olandan olabildiğince arındırılmış ve laik temellere dayanması, özellikle devrimleri heyecanla destekleyen şehirli Süryani kitlesinin de desteğini almıştır. Zaten seküler nitelikli bir okul geleneği oturmayan, okullaşma ve eğitimde kilise dışında kurumsal gelenek oluşturamayan cemaat, laik devlet okulları karşısında kendisini koruyacak, dönüştürebilecek cazibede bir okul alt-yapısından mahrum olduğundan, okulu yaşatma çabasında olmamışlardır.

Süryaniler, zikredilen nedenlerden ötürü eğitimde Lozan'ın akabinde, tabiri caizse hiçbir zaman gücünü kaybetmeyen, en önemli eğitim-öğretim kurumları olarak yaşattıkları geleneklerine, kiliselerine dönmüşlerdir. Süryani tarihinin başından itibaren zihinlerin inşasında, kimliğin oluşumunda ve korun-

³⁷ O yıllarda Mardin henüz Diyarbakır'a bağlıdır.

³⁸ Akyüz, Kiliseler ve Manastırların Tarihi, 1998, s. 65.

³⁹ Cumhuriyet sonrası nüfus oranları ve değişimleri için bkz. Aydın ve diğerleri, a.g.e., s.370-371.

masında, Süryani'yi Süryani yapan öğretimin taşıyıcısı olan kilise ve manastırlar Cumhuriyet döneminde yeniden ve bu defa rakipsiz olarak üstlenmişlerdir. Buralardaki Süryani eğitimi Cumhuriyet'in başından 1980'lerin öncesinde ve sonrasında⁴⁰ yaşanan müdahalelere kadar, harici bir engelleme olmaksızın kesintisiz olarak devam etmiştir. Hori episkopos Aziz Günel'in 1972 yılında yayınlanan kitabında "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın kanunları eşit tanıdığı haklar çerçevesi içinde yaşamakta olan 35, 40 bin nüfus civarında ve Türkiye'nin İstanbul, Ankara, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Midyat, İdil, Nusaybin, Adana, İskenderun, gibi il, ilçe ve köylerindeki Türk Süryani Kadim cemaati saadet, refah ve huzur içinde kendi lügat ve lisanını kiliselerinde okutmak ve idame etmek gayretinden kalmamaktadır." ifadeleri bu kanaati desteklemektedir. Ayrıca Cumhuriyet devri boyunca yetişen farklı yaşlardan ruhbanların öğrenimlerine ilişkin bilgiler içeren eserlerden incelendiğinde de kilise ve manastırlarda, farklı düzeylerde Süryanice ve Süryani inanç ve litürjisini içeren programların uygulandığı bir eğitim yapıldığı anlaşılmaktadır⁴¹. Avrupa Birliği sürecinin Türkiye gündemine hakim olduğu son birkaç yıldan bu yana, kilise ve manastırlarda eğitim yapılmamaktadır.

Cumhuriyet döneminde Kilise ve manastırlarda yapılan eğitim, Osmanlı modernleşmesi sürecinde, kilise ve manastırların bünyesinde İbtidai adıyla açılan okulların, benzer programla medrese adıyla devam etmesinden ibarettir. Yani Osmanlı sonrasına resmi olarak aktarılamayan, Süryanilere ait İbtidailer, Cumhuriyet döneminde cemaati olan,

⁴⁰ 1978 yılında Bülent Ecevit'in başbakanlığı döneminde Deyruzaferan Manastırı'nda Süryanice öğretimi ve Süryani Ortodoks papazların eğitimi 'ayrılıkçı ve yasadışı' olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır.

Süryaniler Kilisesi üzerinde önemli çalışmaları olan ve o yıllarda Süryanilerle 5 yıl boyunca birlikte olan Prof. Dr. Mehmet Çelik kendisiyle yapılan bir söyleşide "okulları olmaması nedeniyle din eğitimlerini manastırda veren Süryaniler hakkında 1980 ihtilalinden 2 yıl sonra, 1982'de "Hıristiyan irtica" adıyla başlatılan karalama kampanyası sonucu manastırlardaki dini eğitimin bittiğini" ifade etmiştir.

1997 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı, Mardin Valiliği'ne gönderdiği yazıda Mor Gabriel Manastırı'nda Süryanice dini eğitim ve öğretim yapıldığı ve Lozan Antlaşması'na göre Süryanilerin azınlık olmadığını belirterek Süryanice öğretimini yasakladı.

Bkz. <http://212.154.21.41/2002/375/karakutu/1.htm> 25. Nisan. 2003.

⁴¹ Akyüz ve Aktaş, doğum tarihi 1924 ile 1979 arasında değişen Süryani Ruhbanlarının kısa geçmişlerini verdiği kitabında, ruhanilerin ilk ve yüksek din öğrenimlerini yaptıkları kilise medreselerinin ve manastırları isimleri ve buldukları yerleşim birimleriyle kaydetmektedir. Ayrıca kilise ve manastır tanıtımlarında da oralarda eğitim yapıldığını ifade etmektedir. Bkz. H. Gabriyel Akyüz & Şabo Aktaş, Bakıryan (Alagöz) Köyü'nün Tarihiçesi (Anadolu Ofset-İstanbul), Mardin, 2004 s. 55, 61, 62, 63, 64, 70, 79, 82.; Akyüz, Mardin İli'nin Merkezinde ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, s.132.

kapanmayan kilise ve manastırlarda medrese adıyla öğretime devam etmişlerdir⁴².

Lozan öncesi ve sonrası Süryani eğitimini etkileyen, gözle görülür en belirgin değişim kilise ve manastırların sayısında gözlenen sayısal azalmadır. Cumhuriyet öncesi yaşanan savaş ortamıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçte, Süryani cemaati, kilise ve manastırlarında gerçekleştirilen eğitimin niteliğinde değil ama, göçe bağlı olarak aktif kilise ve manastırların sayısındaki azalmalar nedeniyle, öğretimin hitap ettiği kitle ve öğretim mekanları açısından büyük kayba uğramıştır. 1970'lerde Aziz Günel tarafından 30-40 bin olarak nitelenen nüfus, bugün 10-15 bin civarındadır. Dahası bu nüfusun yalnızca 2000-3000 kadarı asıl yurtları olan Turabdin bölgesi ve çevresinde yaşamaktadır⁴³. Nüfusun bu denli azalmış olması, aktif kilise sayısında önemli ölçüde azalmaya neden olmuş, bunun sonucu kiliselerden bir kısmı başka amaçlarla kullanılmış, satılmış veya yıkılmıştır⁴⁴. Yine göçe bağlı olarak din adamı sayısındaki ciddi düşüş; ayakta kalan bazı kiliselerin ancak özel günlerde, dışarıdan gelen bir din adamı bulunduğu takdirde kullanılabilmesi sonucunu doğurmuştur⁴⁵.

Süryaniler Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra din adamı yetiştirme konusundaki zorluklarından birisi de yetişmiş hocanın bulunmamasıdır. Deyruzaferan'da bulunan, öncelikli hedefi ruhani yetiştirmek olan okul, hocasızlık nedeniyle kapanmayla yüz yüze gelmiştir. Zamanın Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Deyruzaferan'ı ziyaretinde hatıra defterine yazdığı yazıda "Ruhani okulunuzun hocasızlıktan dolayı kapandığı malumdur. Dışarıdan ruhani getiremeyeceğinize göre, ruhani okulunuzu yeniden korumağa çalışınız, tüm dini ihtiyacınızı Türkiye içinden temine çalışınız⁴⁶" sözleriyle okulun açılması ve faaliyete geçmesini teşvik etmiştir. Nitekim özellikle Hanna Dolabani'nin Metropolit olmasından sonra ruhani yetiştirilmesi amacıyla 1950 yılında Deyruzaferan'da bir İbrahim Aksan'ın idaresinde sürekli bir "İncil Kursu" düzenlenmiştir. 1961 yılında ise kursun müdürlüğüne Rahip İlyas Çanyaka getirilmiştir. 1950'den sonra 1970'lere kadar manastır, tarihinin en parlak ve gelişmiş dönemlerinden birini yaşamıştır⁴⁷.

⁴² Günümüz Süryani Kilise ve Manastırlarında gerçekleştirilen din eğitimi konusu başka bir makalede ele alınmıştır.

⁴³ Bkz. Ahmet Taşğın, "Son Süryani Göçü", age, Cilt:4. (yayınlanacak). Taşğın tarafından yapılan çalışmada, yerleşim birimleri tek tek sayılmıştır. Bu veriler hangi kilisenin ne kadar cemaati olduğunu, dolayısıyla hangi kiliselerde eğitim yapılabilme potansiyelinin bulunduğunu tahmin etme imkanı da vermektedir.

⁴⁴ bkz. Akyüz, Mardin İli'nin Merkezinde ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, s.102, 104, 132.

⁴⁵ <http://www.suryaniler.com/msgcontent.asp?ID=6274& GroupID = 1> 05.12.2004

⁴⁶ Aydın, age, s. 35.

⁴⁷ Aydın, age, s. 47.

Türkiye Süryani Cemaati'nin Cumhuriyet sonrası yaşadığı en önemli kurumsal değişim Patriklik merkezinin Türkiye'den taşınması olmuştur. Patrik III. İlyas Şakir'in ölümü sonrasında, 1933 yılında yapılan seçimin ardından, Patriklik merkezi Mardin Deyruzaferan Manastırı'ndan geçici olarak yeni Patrik'in bulunduğu Humus'a taşınmıştır. Ancak buradan geri gelmemiş, 1953 yılında bu defa Şam'a taşınmıştır. Halen Patriklik merkezi Şam'dadır. Böylece asırlardır Patriklik merkezi olan Mardin Deyruzaferan Manastırı Metropolitik düzeyine düşürülmüş, dolayısıyla Türkiye ve Türkiye Süryanileri önemli bir kurumlarını yitirmişlerdir⁴⁸.

Sonuç

Süryaniler, misyoner faaliyetlerinin etkisi ve Tanzimat sonrası gelişmeler sonucunda geleneksel eğitim kurumları olan kilise ve manastırlar dışında okullaşma ihtiyacı hissetmiş, bu konuda çeşitli arayışlarda bulunmuşlardır. Geleneksel Süryani eğitimi kilise ve manastırlarda kesintisiz devam ederken, Patriklik önderliğinde, kısmen seküler eğitim-öğretim yapılan modern okullar açma denemeleri olmuştur. Lozan görüşmelerinde azınlıklar kapsamında değerlendirilmeyi istemeyen Süryaniler, Cumhuriyet dönemine bir örgün eğitim kurumu ve kilise-manastırlarda yapılan din eğitim uygulamalarıyla girmiştir. Ancak Cumhuriyet Devrimlerine önemli oranda destek veren Süryaniler, devletin müdahalesi olmasına rağmen okullarını muhafaza etmişlerdir. Bu seçimlerinde, eğitimde yeterince kurumsallaşamamalarının dışında, okul arayışlarında etkili faktör olan misyonerler ve okullarının kapanmış olması sonucu rekabet etmeye zorlayacak bir etkenin bulunmamasının rolü vardır. Ayrıca göçler sonucu azalan nüfus ve ekonomik güç kaybının yanında, devlet okullarının laikleştirilmesi de okulun kapatılmasında etkili olmuştur. Zira Süryaniler kilise ve manastırlarda kendi dilleriyle din eğitimi almaya devam etmişler, bu nedenle kilise-manastırlarda verilen eğitimden bağımsız kendilerine ait modern bir okul ihtiyacı duymamışlardır.

Tarihi Süryani eğitim-öğretim mekanları olarak açık olan kilise ve manastırlardaki medreselerde, Cumhuriyet döneminde de eğitim-öğretim sürmüş, bu okullar yaşayan yegane Süryani eğitim kurumları olarak önemli fonksiyon icra etmişlerdir. Cumhuriyet tarihi boyunca, 1980 öncesi ve sonrası yaşanan yasaklamalar dışında, bu fonksiyonlarını günümüze kadar aralıksız sürdürmüşlerdir. Süryani eğitimi, Lozan öncesi ve sonrasında nitelik açısından önemli bir değişim yaşamamış, ancak göçler sonucu kapanan ya da cemaati kalmayan kilise ve manastırlar nedeniyle nicelik bakımından ciddi kayba uğramıştır. Cumhuriyet sonrası uzun yıllar, azınlık olarak görülmemiş, fakat kurumlarına ve kurumlarında gerçekleştirdikleri eğitim öğretime de karışılmamış olan Süryaniler, son 30 yılda yaşanan gelişmeler sonucunda azınlık olmamaları gerekçesiyle zaman zaman din eğitim-öğretimi konusunda mahrumiyet yaşamışlardır.

⁴⁸ Hanna Dolabani, Tarihte Mardin, İst. 1972, s.12.